

ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

BUSINESS ACTIVITY IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE STATE OF WAR

Панькова Л.О., к.ю.н.,

доцент кафедри цивільного та господарського права

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Гуцалюк О.В., студентка IV курсу юридичного факультету

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Після оголошення воєнного стану на території України 24 лютого 2022 року більшість суб'єктів господарювання втратили можливість нормально працювати через ведення бойових дій, економічну кризу або окупацію території, де провадилася господарська діяльність. На сьогодні важливого значення набули питання оборони України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. Саме тому, забезпечення належного правового регулювання здійснення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану стає основою формування національних оборонних інтересів.

Саме тому існує необхідність в дослідженні особливостей ведення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану.

Сучасні умови провадження підприємницької діяльності свідчать про те, що підприємець задля подолання негативних явищ сьогодні має налагоджувати співпрацю з іншими суб'єктами господарювання. В умовах війни принцип консолідації у підприємницькій сфері та кооперації за регіональною, галузевою ознакою стають трендом та дозволяють швидко вирішувати питання виробництва товарів, актуальних на ринку в умовах воєнного часу.

У статті проведено дослідження особливостей підприємницької діяльності під час війни в Україні. Ведення підприємницької діяльності під час воєнного стану – це доволі складний процес, проте він є необхідним, адже за допомогою вдалої роботи підприємств можна забезпечити робочі місця для населення, сплату податків до держави, що в першу чергу буде допомагати армії. Досліджено особливості реєстрації фізичних осіб-підприємців під час дії воєнного стану. Проаналізовано нормативно-правову базу, що регулює ведення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. Визначено та охарактеризовано поняття «форс-мажору» в умовах війни, вплив даних обставин на виконання договірних зобов'язань на основі судової практики. Наведено пропозиції для вдосконалення та оптимізації чинного законодавства України.

Ключові слова: підприємництво, воєнний стан, державна реєстрація, форс-мажор.

After the declaration of martial law on the territory of Ukraine on February 24, 2022, most economic entities lost the opportunity to work normally due to hostilities, economic crisis or occupation of the territory where economic activities were conducted. That is why there is a need to study the peculiarities of conducting business under martial law. Currently, the issues of defense of Ukraine, protection of its sovereignty, territorial integrity and inviolability have acquired great importance. That is why ensuring the proper legal regulation of entrepreneurial activity in the conditions of martial law becomes the basis for the formation of national defense capabilities.

Modern conditions of conducting entrepreneurial activities indicate that an entrepreneur should establish cooperation with other economic entities in order to overcome the negative phenomena of today. In the conditions of war, the principle of consolidation in the business sphere and cooperation on a regional, branch basis become a trend and allow to quickly solve the issue of production of goods that are relevant on the market in wartime.

The article examines the peculiarities of business activity during the war in Ukraine. Conducting business activities during martial law is a rather complicated process, but it is necessary, because with the help of the successful operation of enterprises, jobs can be provided for the population, tax payments to the state, which will primarily help the army. Peculiarities of registration of individual entrepreneurs during martial law were studied. The legal and regulatory framework regulating the conduct of business activities in the conditions of martial law is analyzed. The concept of "force majeure" in the conditions of war, the influence of these circumstances on the fulfillment of contractual obligations on the basis of judicial practice is defined and characterized. Suggestions for improvement and optimization of the current legislation of Ukraine are presented.

Key words: entrepreneurship, martial law, state registration, force majeure.

Виклад основного матеріалу. Підприємницька діяльність є важливим елементом життєдіяльності держави, тим паче, в умовах воєнного стану. За умов воєнного стану посилюються деякі з існуючих проблем для мікро-, малого та середнього бізнесу. Порушено ланцюги постачань, скорочується платоспроможність споживачів та попит на товари і послуги на внутрішньому ринку. Підприємці вимушені шукати нових ділових партнерів та клієнтів, а також досліджувати можливості зовнішніх ринків.

Дослідженнями даної проблематики не займалися вітчизняні вчені, адже з подібними викликами сфера підприємництва стикається вперше в історії країни. Тому, метою даної публікації є аналіз і узагальнення норм чинного законодавства та оцінка напрямків правового регулювання підприємництва в умовах воєнного стану.

Як доступ до фінансування, так і доступність кредитних ресурсів – це головні проблеми для бізнесу з початку війни. Підприємці вимушені справлятися з ризиками та наслідками війни, що включають втрати від знищення активів, ризики, пов'язані з безпекою персоналу, зруйновану інфраструктуру та кібератаки [1, с. 13].

Для того, аби врегулювати законодавство відповідно до обставин, що склалися, Кабінет Міністрів, Верховна Рада

та інші державні органи зобов'язані швидко реагувати та реагувати на потреби бізнес середовища. З цієї причини вже 18 березня 2022 року Кабінет Міністрів України затвердив постанову № 314 «Деякі питання забезпечення провадження підприємницької діяльності в умовах воєнного стану» і оприлюднив її на Урядовому порталі.

Так, згідно постанови, у період воєнного стану право на провадження господарської діяльності може набуватися суб'єктами господарювання на підставі безоплатного подання до органів ліцензування, дозвільних органів та суб'єктів надання публічних (електронних публічних) послуг декларації про провадження господарської діяльності без отримання дозвільних документів (документів дозвільного характеру, ліцензій або інших результатів надання публічних послуг), крім видів господарської діяльності за переліком згідно з додатком 2 Постанови (перелік видів підприємницької діяльності достатньо великий, проте значна частина цих видів пов'язана із використанням радіоактивних речовин/відходів, спеціальним використанням лісових ресурсів, використанням та виготовленням зброї різних типів, небезпечними хімічними речовинами/вирощуванням окремих сортів рослин та будівництвом) [2].

Варто зупинитись на визначенні поняття «особливий період» як умові здійснення підприємницької діяльності. У відповідності до пункту 11 статті 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року особливий період – період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [3].

Виходячи із того, воєнний стан охоплюється особливим періодом, господарська діяльність в особливий період здійснюється відповідно до норм про спеціальний режим господарювання. Відповідно до ч. 1 ст. 417 Господарського кодексу України «...у період дії воєнного стану, введеного на території України або в окремих місцевостях, правовий режим підприємницької діяльності визначається на основі закону про оборону України, інших законодавчих актів щодо забезпечення обороноздатності держави та законодавства про режим воєнного стану, не охоплює в повній мірі регулювання підприємницької діяльності таких складових особливого періоду, як час мобілізації (крім цільової), воєнний час, частково у відбудовний період після закінчення воєнних дій» [4].

Такий спеціальний режим господарювання характеризується наступними ознаками:

1) запроваджується для досягнення особливої мети – забезпечення захисту суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності України, утвердження і забезпечення прав і свобод людини;

2) здійснюється за умов дії особливого періоду – під час мобілізації (крім цільової), у період дії воєнного стану та/або воєнного часу, та частково у відбудовний період після закінчення воєнних дій;

3) здійснюється реалізація спеціальних норм права на відміну від загальних норм, оскільки дії загальних норм права, для досягнення мети введення особливого правового режиму недостатньо.

Сучасні умови провадження підприємницької діяльності свідчать про те, що підприємець задля подолання негативних явищ сьогодення має налагоджувати співпрацю з іншими суб'єктами господарювання. В умовах війни принцип консолідації у підприємницькій сфері та кооперації за регіональною, галузевою ознакою стають трендом та дозволяють швидко вирішувати питання виробництва товарів, актуальних на ринку в умовах воєнного часу.

Законодавство дає можливість підприємцям об'єднувати свої зусилля як через укладання відповідних договорів так і через об'єднання у певні господарські структури зі створенням юридичної особи або без нього. Таким чином мова йде про підвищення ролі міжгосподарської кооперації.

Державна реєстрація підприємницької діяльності в умовах військового стану регулюється Постановою Кабінету міністрів України від 6 березня 2022 р. № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану».

Для включення до ЄДРПОУ суб'єкт підприємницької діяльності у 10-денний строк після його державної реєстрації (перереєстрації) або прийняття рішення (постанови, розпорядження, наказу) про створення, в тому числі філії, відділення, представництва тощо, подає до відповідного органу державної статистики заповнену облікову картку встановленого зразка, а також нормативні та установчі документи. В разі включення суб'єкта підприємницької діяльності до ЄДРПОУ йому встановлюється ідентифікаційний код і коди класифікаційних ознак. Ідентифікаційний код єдиний, для всього інформаційного простору України і зберігається за суб'єктом підприємницької діяльності протягом усього періоду його існування.

Заявник може надіслати документи посадовій особі в електронній формі: поштою чи за допомогою інших засобів зв'язку, з дотриманням вимог законодавства про електронні документи та документообіг. Електронні копії документів в паперовій формі приймаються за умови підписання таких копій з використанням кваліфікованого електронного підпису заявника. Посадова особа проводить перевірку такого підпису через офіційний веб-сайт центрального засвідчувального органу та завантажує результати такої перевірки до реєстру, крім випадків відсутності доступу до зазначеного веб-сайту.

Аби запобігти незаконним реєстраційним діям, 12 травня 2022 року було прийнято Закон України № 2255-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству», який також додав новизни у здійсненні реєстраційних дій щодо фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб [5].

Наприклад, тепер особа без участі державного реєстратора, в автоматичному режимі з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг має змогу реєструватись підприємцем, змінювати відомості щодо фізичної особи-підприємця, реєструвати припинення підприємницької діяльності фізичною особою-підприємцем, крім державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця у зв'язку з її смертю, оголошенням померлою або визнанням безвісно відсутньою, реєструвати створення юридичної особи на підставі модельного статуту, реєструвати зміни до відомостей про юридичну особу, що проводиться виключно на підставі відомостей, зазначених керівником юридичної особи у заяві, та не потребує рішення учасників юридичної особи, зокрема зміна місцезнаходження юридичної особи, видів діяльності, інформації для здійснення зв'язку з юридичною особою (окрім цього забороняється державна реєстрація зміни місцезнаходження юридичної особи, у результаті якої місцезнаходження належатиме до адміністративно-територіальної одиниці, що належить до територій, на яких ведуться активні бойові дії або тимчасово окупованих).

Дозволяється також за допомогою автоматизованого сервісу реєструвати зміни до відомостей про юридичну особу, що потребує рішення учасників юридичної особи (крім рішень щодо розміру статутного (складеного) капіталу, розміру часток у статутному (складеному) капіталі, складу учасників чи керівника юридичної особи), за умови, що всі учасники юридичної особи прийняли рішення одностайно та підтвердили це своїми кваліфікованими електронними підписами, а також реєстрація рішень про припинення юридичної особи або про відміну рішення про припинення юридичної особи, прийнятого її учасниками або відповідним органом юридичної особи, знову ж таки за одностайної згоди всі учасників юридичної особи, підтверженої кваліфікованими електронними підписами.

У зв'язку із введенням на всій території України правового режиму воєнного стану було обмежено функціонування Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, а питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану було врегульованою Постановою Кабінету Міністрів України № 209 від 06.03.2022 року.

Так, цією постановою встановлено, що в умовах воєнного стану та протягом одного місяця з дня його припинення або скасування державна реєстрація юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань та їх припинення проводиться з певними особливостями:

1) Міністерством юстиції України звужено коло державних реєстраторів, якими в умовах воєнного стану проводиться державна реєстрація, в тому числі реєстрація припинення підприємницької діяльності та постійно оновлюється перелік державних реєстраторів, уповно-

важених приймати рішення та вносити дані до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань за заявами про припинення підприємницької діяльності отримані безпосередньо від заявників.

2) Разом з тим, Міністерство юстиції України віднесло припинення діяльності фізосіб-підприємців до одного з найбільш невідкладних реєстраційних дій та дозволило проводити її в умовах воєнного часу, незважаючи на обмежене функціонування Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань [6].

Підпунктом 4 пункту 1 вказаної постанови державна реєстрація змін до відомостей про фізичних особу-підприємця на підставі поданих з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг заяв в електронній формі, за якими законом передбачено сплату адміністративного збору, проводиться державними реєстраторами невідкладно без справляння плати за проведення відповідної державної реєстрації у скорочені строки, а маршрутизація таких заяв здійснюється засобами Єдиного державного веб-порталу електронних послуг та розподіляється між державними реєстраторами пропорційно кількості опрацьованих заяв за попередній робочий тиждень.

Тобто, фізичні особи-підприємці, під час дії правового режиму воєнного стану можуть подати заяву про припинення підприємницької діяльності як особисто (звернувшись до державного реєстратора із паспортом, ідентифікаційним кодом та подати відповідну заяву за встановленою формою) або ж подати заяву в електронній формі через особистий кабінет підприємця на порталі «Дія», яка підлягає розгляду впродовж 24 годин з моменту її подання.

Окрім того, з початку війни Верховною Радою України було прийнято низку змін до Податкового кодексу України щодо питань оподаткування фізичних осіб-підприємців.

Так, фізичні особи-підприємці, які належать до першої та другої груп оподаткування, то з 01 квітня 2022 року такі могли не сплачувати єдиний податок, єдиний соціальний внесок до припинення/скасування правового режиму воєнного стану, а єдиний соціальний внесок ще й протягом 12 місяців після скасування воєнного стану на території України, також держава не повинна вимагати сплати податків за визначені місяці після припинення воєнного стану [7].

Для фізичні осіб-підприємців, які належать до третьої групи оподаткування, сплата єдиного соціального внеску визначена як необов'язкова, а також вони звільняються від сплати єдиного соціального внеску за найманих працівників, яких призвали до лав Збройних Сил України, інших захисних формувань, в тому числі до лав територіальної оборони.

Через військову агресію зі сторони російської федерації суб'єкти підприємництва позбавлені можливості належно виконувати свої зобов'язання. Відповідно до законодавства України, засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) на підставі загальних ситуацій та/або введених/діючих режимів не передбачається. Одночасно для засвідчення обставин непереборної сили, які можуть виникнути в конкретному випадку, необхідно наявність низки передумов.

Саме тому Торгово-Промислова Палата України опублікувала офіційний лист про визнання війни форс-мажорними обставинами, цитуємо: «Враховуючи це, ТПП України підтверджує, що зазначені обставини з 24 лютого 2022 року до їх офіційного закінчення, є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними обставинами для суб'єктів підприємницької діяльності та/або фізичних осіб по договору, окремим податковим та/чи іншим зобов'язанням/обов'язком, виконання яких/-го настало згідно з умовами договору, контракту, угоди, законодавчих чи інших нормативних актів

і виконання відповідно яких/-го стало неможливим у встановлений термін внаслідок настання таких форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили)» кінець цитати [8].

На практиці є частими випадки, коли одна зі сторін неправильно розуміє законодавчі положення або намагається навмисно хибно їх інтерпретувати на свою користь з метою невиконання договірних зобов'язань. Проте дія форс-мажорних обставин не звільняє сторону від обов'язку за договором, а лише є підставою відстрочити виконання такого обов'язку до закінчення їх дії та не понести відповідальності за таке прострочення у вигляді санкцій. Тобто воєнний стан не є причиною, за якої можливо отримати сертифікат та відстрочити зобов'язання, якщо така причина не перешкоджає виконувати обов'язки сторони за договором.

Щоб отримати сертифікат ТПП про форс-мажор необхідно подати заяву про засвідчення форс-мажорних обставин та підтвердні документи. Бланки заяв та зразки заповнення розміщені на сайті ТПП України.

Тарифи залежать від суб'єкта подання та виду заяви – термінової чи в загальному порядку. При розгляді заяви Торгово-Промислова Палата може вимагати додаткових пояснень та документів.

Дані заяви мають бути розглянуті протягом семи робочих днів із дня звернення суб'єкта підприємницької діяльності та протягом двадцяти одного робочого дня з дня звернення фізичної особи, у залежності від складності та обсягів поданих документів. Однак сьогодні у зв'язку зі значним завантаженням ТПП строк розгляду може бути більшим.

Верховний Суд у справі №910/9258/20 вказує: «форс-мажорні обставини не мають преюдиційного характеру, і при їх виникненні сторона, яка посилається на них як на підставу неможливості виконання зобов'язання, повинна довести наявність таких обставин не тільки самих по собі, але й те, що ці обставини були форс-мажорними саме для даного конкретного випадку виконання господарського зобов'язання. Доведення наявності непереборної сили покладається на особу, яка порушила зобов'язання – саме вона має подавати відповідні докази в разі виникнення спору» [9].

У судовій практиці наявні випадки, при яких збройна агресія як обставина непереборної сили може застосовуватися і тоді, коли боргове зобов'язання чи його частина виникли задовго до настання форс-мажору.

Наприклад, Господарський суд Полтавської області у справі № 917/358/22 не зважав на посилання відповідача на лист Торгово-промислової палати, так як більшість боргового зобов'язання з'явилася у відповідача до того, як настали форс-мажорні обставини, а саме до 24 лютого 2022 року. Таку саму позицію наведено у рішенні цього суду у справі № 917/461/22 де боргове зобов'язання почали існувати ще в серпні 2021 року [10].

Як підсумок визначаємо, що збройна агресія російської федерації як обставина непереборної сили відноситься до форс-мажору, проте не визначається як механізм універсальної дії. А лист Торгово-промислової палати не може застосовуватися як виключне право для доказу неможливості належного виконання зобов'язання.

Тому навіть у разі наявності сертифікату ТПП про форс-мажор суд оцінюватиме цей доказ у сукупності з іншими. Окрім можливих відповідно закону ризиків, положення окремого договору і обставини конкретних сторін можуть суттєво відрізнятись, тому необхідно брати до уваги розділ про відповідальність сторін у разі виникнення ФМ і в майбутньому прораховувати усі можливі нюанси в разі виникнення таких ситуацій, а також деталізувати порядок дій, відповідальність у договорі, аби згодом не виникали судові спори.

Висновки. Проведене дослідження показує, що на сьогоднішній в Україні законодавча база у сфері правового регулювання підприємницьких відносин у період

дії спеціального режиму господарювання – режиму воєнного стану формується та оптимізується оперативно та відповідно до потреб часу. Найбільш ефективним є швидке реагування на виклики часу прийняттям відповідних урядових документів.

Через введення воєнного стану в Україні було змінено процедуру державної реєстрації юридичних осіб та фізич-

них осіб-підприємців. З початком повномасштабного вторгнення було прийнято низку змін, що пов'язані з оподаткуванням та поданням звітності у період дії воєнного стану, державною реєстрацією юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Ці зміни стимулюють суб'єктів господарювання ефективно функціонувати в умовах війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Експрес-оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. Аналітичний звіт. Київ: Програма розвитку ООН в Україні, 2022. 77 с.
2. Деякі питання забезпечення провадження підприємницької діяльності в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 року № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.06.2022)
3. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 23.04.2023)
4. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 27.06.2022)
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству: Закон України від 12 травня 2022 року № 2255-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2255-20#Text> (дата звернення: 23.04.2023)
6. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 р. № 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.04.2023)
7. Податковий кодекс України: Закон України від 19 травня 2011 року № 3393-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 23.04.2023)
8. Лист Торгово-Промислової Палати від 28 лютого 2022 року 2024/02.0-7.1. URL: <https://ucco.org.ua/uploads/files/621c8a543cda9382669631.pdf> (дата звернення: 23.04.2023)
9. Постанова від 01.06.2021 № 910/9258/20 Верховний Суд. Касаційний господарський суд. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/97350258?utm_source=buh.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=cons12 (дата звернення: 23.04.2023)
10. Рішення Господарського суду Полтавської області від 26.07.2022 № 917/358/22. URL: <https://pl.arbitr.gov.ua/> (дата звернення: 23.04.2023)